

Enkele jaren na de oorlog om advies gevraagd, waar een aankomend student in Nederland zich het beste voor geschiedenis kon laten inschrijven, meende de (lange tijd in ons land lovende) Duitse filosoof-psycholoog Helmuth Plessner schouderophalende: "Nu Huizinga dood is, doet het er niet veel toe". Of dat juist was zullen we verder in het midden laten. Het doet er niet toe of het er niet toe deed. Plessners losse opmerking belicht daarentegen met een schelle flits Huizinga's uitzonderlijke prestige. Hij was een begrip. Hij is dat ook gebleven. Zeker ook, omdat in dit kleine landje niet zo heel veel van die begrippen rondliepen, zodat we er een beetje zuinig op zijn.

Zou Huizinga in Amerika of Engeland evenzeer een "begrip" zijn geworden? Wanneer hij zijn eerste gil niet in Groningen had geslaakt maar bijvoorbeeld in Burton-on-the-Water zou hij sneller en gemakkelijker een internationale naam hebben verworven op grond van zijn cultuurhistorisch werk. En hij zou vervolgens minder nadrukkelijk in de aandacht gebleven zijn op grond van alles wat hij verder meende en schreef dan in een land, waar men de hoge torens al van zeer ver kan zien. Hij zou minder de incarnatie van dé historicus en geleerde zijn geworden voor alles, wat van buiten tegen de Universiteit aankijkt als het mausoleum van wijsheid en kennis. Zo heerst er tenslotte altijd weer hemelse gerechtigheid.

Elke natie pleegt belangrijke mannen op zijn eigen wijze te eren en in de Lage Landen is het gebruikelijk om die eer te betuigen door bezwaren te komen maken. Het reformatorische schismatisme zit de Nederlandse intellectueel nu eenmaal diep in het vlees. Men kan nog steeds geen beelden zien, zonder ze te bestormen. Huizinga is dan ook allerminst aan dit soort eerbetuigingen ontsnapt. En eerlijk gezegd heeft hij het zijn oppositielustige landgenoten niet heel moeilijk gemaakt. Want toen hij als geleerde internationale faam had verworven met een werk als *H e r f s t t i j* en andere cultuurhistorische studies, die ook vandaag voor de vakman nog veel betekenen, reageerde hij ook op de actualiteit. Op grote en kleine kwesties zoals de toekomst van de Europese cultuur of de toelaatbaarheid van de doctorandustitel. En daar is altijd ruimte voor de grootst denkbare meningsverschillen en iedereen kan het er niet mee eens zijn.

W.F. Hermans heeft eens geschreven, dat een bestseller als *I n d e s c h a d u w e n v a n m o r g e n* (1935) onbekend zou zijn gebleven, wanneer het boek niet door het gezag van de naam zou zijn gedekt. Best mogelijk. Wanneer een onbekende misantroop een depressieve uitbarsting van meer dan honderd pagina's (zeer enge druk) wil lanceren, zal hij zijn manuscript vermoedelijk met een beleefd zuchtje van de uitgever terugkrijgen. Toch is dit niet de kwestie, waar het om gaat. Niet of dit boek zijn grote echo zuiver en alleen aan het eigen gewicht had te danken is van belang, maar of men hoe dan ook een Huizinga moest zijn

om het te kunnen schrijven. En dan is mijn antwoord: ja, men moest. Wanneer een jonge anonymus precies dit boek geproduceerd zou hebben zou hij ook min of meer tot dat andere in staat geacht mogen worden. De cultuurhistoricus en de tijdschrijver zijn één bij Huizinga. Al mogen we wel dankbaar zijn voor de volgorde, waarin zij zich manifesteerden, want nu nam men kennis van het aanvechtbare, omdat men het goede kende en het is de vraag of de wereld nog het goede tot zich zou hebben genomen, wanneer zij eerst het onverkwikkelijke had moeten slikken. Maar om op die critici terug te komen: het waren niet de kleine zeurpieten of ingezonden-stukken-professionelen, die Huizinga berispten.

Voor deze schare had het ontzag voor de illustere professor uit Leiden kennelijk een bezwerende uitwerking. Neen, daar had je Menno ter Braak, die Huizinga's voorzichtigheid en neiging tot compromissen hoonde en P.N. van Eyck, die zich ergerde aan de scherpe scheiding, die Huizinga als de historische vakman wilde maken tussen wetenschap en literatuur; een scheiding, die in Van Eycks ogen pedant en kortzichtig was.

Romein en Geyl.

Van de directe vakgenoten schardden zich later Romein en nog weer later Geyl onder de critici. En curieus genoeg, de beide historici richtten hun buks op Huizinga's tijdschrijverij, zijn cultuurpessimisme en zijn aversie van alles wat "modern" was. Want - het is hier nog niet expliciet vermeld - Huizinga vond zijn eigen tijd beslist niet leuk. En dat vonden Geyl en Romein nu weer niet leuk. Twee namen overigens, die je slechts zelden zo naast elkaar op papier kunt zetten, zonder dat prompt de beschrijving van een daverende frontale botsing gaat volgen. Maar hier kan het, al moet er direct bij worden gezegd, dat zij op andere gronden in het geweer kwamen.

Voor Romein vloeyde Huizinga's pessimisme voort uit diens burgerlijke bevangenheid: zijn tijdschrijverij stootte niet door tot de kern, te weten een "structurele" en "sociale" analyse van zijn tijd en daarom was zij ook machteloos of onschadelijk, vond Romein. Het was kritiek in naam van het aristocratische verleden en niet in naam van de proletarische toekomst.

Geyl was het daar voor een deel mee eens, maar hij zocht de oorzaak niet in klasse-bewustzijn of burgerlijke ideologie doch in de eenzijdigheden van Huizinga's persoonlijkheid en (zeer opmerkelijk!) in een methodische fout, te weten de systematische idealisering van het Verleden ten koste van het Nu. Bovendien achtte hij dat weeklagen wel degelijk schadelijk, omdat het tot defaitisme kon leiden en de geestelijke weerbaarheid verlamde. Tenslotte zou ook naar Hermans verwezen kunnen worden, die met grimmig leedvermaak vaststelt, dat de wereld nog steeds draait, nicttogenstaande Huizinga's sombere verwachtingen en dat de cultuurhistoricus er zo naast was, omdat hij niets van de techniek begreep en niet wilde zien, dat zij een onderdeel van de cultuur vormt. Overigens helemaal geen weerlegging, want wanneer Huizinga even in het Nederland van 1972 een kijkje zou kunnen nemen, zou hij eerder zijn ergste ver-

moeiens bewaarheid zien en uitroepen: "Ze weten zelf al helemaal niet meer hoe ontaard zij zijn, dat ze techniek en cultuur met elkaar verwarren! Het verlies van alle normen is compleet!" Men kan tenslotte degenereren zonder dat te merken!

Huizinga's cultuurpessimisme dus, zoals zich dat vooral in *In de schaduw van morgen* en *Geschieden wereld* (1943/44) manifesteerde heeft sterk, ja heeft bovenal de aandacht getrokken. Men kan beginnen met Geyl en Romein beiden gelijk te geven wat hun diagnose als zodanig aangaat en men kan zelfs zeggen, dat beide kritieken onbedoeld in elkaars verlengde liggen, elkaar aanvullen: Geyl had gedeeltelijk gelijk dat Huizinga's afkeer van de moderne "massamaatschappij", zijn weeklagen over cultureel verval en geestelijke verwildering voortvloeden uit zijn al te zonnig beeld van het Verleden. Zonnig omdat hij zich vrijwel uitsluitend met de room van de cultuurdragende geparfumeerde elites bezig hield en niet met het drab van de ongelotterde stinkende massa's, die zo gemakkelijk aan het oog van de historicus ontsnappen.

En Romein had gedeeltelijk gelijk, wanneer hij wijst op de oorsprong van die eenzijdigheid in het burgerlijke normenstelsel en de daarmee samenhangende afkeer voor sociale verschuivingen. "Gedeeltelijk gelijk" zei ik en ik moet bekennen, dat ik op dit moment precies diezelfde zure schoolmeesterssmak op de tong krijg als de lezer, te meer omdat Geyl en Romein beiden dood zijn en het niet voor hun volledige gelijk kunnen opnemen.

Om met Romein te beginnen: zijn analyse zal tallozen vandaag natuurlijk een gevoel van innige bevrediging schenken. Men kan moeiteloos een essay schrijven met als uitgangspunt: de invloed van dat laat negentiende-eeuwse burgerlijke normbesef en denken op Huizinga's visie en werk - en dan waarlijk niet alleen in de beide genoemde boeken - aantonen. Men kan dan uitvoerig stilstaan bij de vermende invloed van het esthetische individualisme van de Nicuwe-Gidsbeweging op de jonge Huizinga, zoals dat door J. Kamerboek jr. treffend is behandeld.

Men kan wijzen op het verzetskarakter tegen de moderne materialistische samenleving, dat in die beweging school. Van hier is het dan een kleine stap naar de voorstelling, dat zich in dat antimodernistische romantische verzet natuurlijk de avondstemming van een burgerlijke culturele elite openbaarde, die wist dat haar tijd voorbij was en die bijgevolg de angst die in haar onderbuik leefde rationaliseerde en zich veilig terugtrok in een wereld van schone gevoelens. De beweging van Negentig; Diepenbroeks romantisch estheticisme, de kroniek van P.L. Tak, die nog in het verlengstuk van de Tachtigers liggen, vormden de achtergrond van Huizinga's cultuuropvattingen en van nog heel wat meer.

Dat wat zijn literaire en esthetische vorming betreft! En om de maat vol te maken, zou men bijvoorbeeld aan de hand van zijn oratie van 1905, wat Huizinga's wetenschappelijke vorming aangaat, op de directe invloed van de Duitse historisten, van Windelband, Wundt, Rickert en Spranger kunnen wijzen.

En ook hier zou men moeiteloos de relatie kunnen leggen met een romantisch-conservatief individualisme, dat in de grond van de zaak voortkwam uit een afweerhouding tegen het naderende zo onesthetische tijdperk van de massa's.

Ethische lading.

Kortom Huizinga's aristocratisch cultuurbegrip, zijn estheticisme, zijn omzien in weemoed en vooruitzien in wrok...het lijken allemaal kenmerken de trekken voor een in het defensief gedrongen sociale elite! Een redentietrant, die ook de niet-marxisten onder de historici vandaag al zo vertrouwd is als een paardgebit de haver. En dan zou men hier nog een tweede essay achteraan kunnen schrijven, dat tot inhoud heeft het conservatieve christelijke ivoren-toren-klimaat in vooroorlogs Nederland, waardoor de anti-modernistische afweerhouding bij een geest als Huizinga nog versterkt moest worden.

Want wanneer we almaar over het estheticisme gesproken hebben dan moet daar nog iets bij: dit estheticisme kreeg vooral bij de latere Huizinga een zeer ethische lading. Cultuur wordt identiek met zedelijkheid. En die zedelijkheid heeft een traditioneel christelijke stamboom. In deze combinatie van ethiek en esthetiek komt Huizinga's Nederlanderschap zo sterk tot uiting.

Zodra hij tegen de moderniteit, tegen het verval van zeden, de verpolitisering van de massa's fulmineert, komt er iets van een domineesgalm in zijn stem. Dat heeft Bartstra al opgemerkt. Hierin onderscheidt Huizinga's latere cultuurbegrip zich dan ook sterk van een Jacob Burckhardt, waar die protestants-christelijke boventonen ontbreken. Om van Spenglers roofdierachtige cultuurbegrip, dat Huizinga verfoeide, maar te zwijgen.

Wil men ergo Huizinga in de voetsporen van Romein als typisch Nederlandse exponent van een burgerlijk fin-de-siècle tijdperk karakteriseren, dan zit men niet verloggen om verwijzingen. Het is echter tevens een vorm van goedkope begraving. Men wuift al gauw ook de problemen, die Huizinga in zijn tijdskritiek aan de orde heeft gesteld weg door hem in de geëtiketoorde weckfles van gisteren op te bergen. Dat gevaar schuilt natuurlijk ook in Geyls kritiek. Vandaag zijn velen daar echter veel minder ontvankelijk voor dan voor Romeins benaderingswijze. Maar Romeins waarheid is een inmiddels al weer belegen waarheid; een waarheid waar zich het ranzige laagje modieus conformisme op begint af te tekenen.

Begrippen als "burgerlijke cultuur" en "burgerlijk normbesef" hadden hun nut (ook voor niet-marxisten) als grove werktuigen waarmee een nieuw en nog ontoegankelijk terrein kon worden verkend; als breekijzers en houwelen. Maar bij iets nader toezien omsluiten zij een dermate onvoorstelbaar rijk geschakeerd en veel-dimensionaal stuk werkelijkheid en historie, dat men met wat goede wil de meest ingewikkelde tendenties en ontwikkelingen eruit kan afleiden. En dat betekent, dat het representatieve karakter van Huizinga onmiddellijk weer hoogst discutabel wordt. Dat zijn diverse critici trouwens allen min of meer uit diezelfde

wereld voortkomen, maakt de zaak er ook niet eenvoudiger op.

In wezen krioelde die laat 19e eeuwse "burgerwereld" van pre- en anti-burgerlijke tradities. Het individualistische estheticisme, waar Huizinga zo sterk in wortelde, was eerder een elitaire anti-burgerlijke en bovenal anti-materiële reactie. Dat Huizinga ondanks deze mentaliteit en levenshouding echter nooit in het kamp van het irrationalisme, van de Nietzscheanen en anti-burgerlijke rebellen is terechtgekomen, dat hij zich tegen het anti-moderne protest uit die hoek juist heeft afgezet komt bovenal door zijn Nederlanderschap; hetgeen in het begin van deze eeuw een enge band betekende met christelijk-protestants normbesef in de ruime zin van het woord.

Daar lag voor Huizinga een krachtige rem op een afglijden naar de conservatieve revolutie. Zo bleef hij een tussenfiguur. Een tussenfiguur ook als historicus tussen de aanschouwelijk-ideografische opvatting van de geschiedwetenschap en een meer sociologisch-nomothetische. Want hoe groot de invloed van historisme en esthetica ook geweest is, er was in Huizinga's werk ook die tegenstroom van het wetenschappelijke positivisme; meer dan hij zelf in de gaten had. Zijn pleidooi voor aanschouwelijke geschiedwetenschap, zijn rouwen om de achteruitgaande beeldbaarheid van de moderne historie duiden erop, dat hij misschien hier ook iets in zich zelf bestreed. De waarlijk naïef-aanschouwelijke historicus immers ziet hier geen enkel probleem en fluit vrolijk zoals hij gebekt is. Huizinga voelde de problemen zeer wel omdat ook hij zich niet aan de zuigkracht van een meer abstraherend-analytische benadering kon onttrekken. Hij vermocht niet meer die historicus van het beeld te zijn, die hij wilde zijn.

Herkenning.

Zijn afweershouding tegen de ontwikkeling, zijn onpasselijk worden bij radio, bioscoop en voetbalveld en zijn soms dominante weeklagen over cultureel verval kunnen het nageslacht al gauw kritisch stemmen of een schouderophalend lachje uitlokken; net als bij een klas, die van de leraar telkens te horen krijgt, dat de vorige klassen veel ijveriger waren. Te meer omdat geen sterveling iets kan beginnen met de remedie uit een zeer oude doos, die Huizinga trouwens zonder veel overtuiging aanprijst: soberheid, soberheid, soberheid! Kunnen we de klok terugdraaien door voetbal te negeren en bij de thee hoogstens twee Mariakockjes te nuttigen? Met dermate globale veroordelingen plus een globaal adviesje toe, doet niemand iets.

Maar wil dat zeggen, dat wij nu omgekeerd ook Huizinga's tijdskritiek globaal moeten verworpen? Die kritiek op de massacultuur, op de wereld van reclame en consumptie preludeert ineens op de onlustgevoelens en protesten tegen de welvaartstaat uit de jaren zestig. Had niet ook Huizinga op zijn manier juist geklaagd, dat de wereld bezig was haar derde en ook al haar tweede dimensie te verliezen? Huizinga in het gezelschap van Marcuse! Maar, waarom niet? Men kan elkaar ook met de rug aanraken. En men kan van zeer verschillende kanten komend tegen hetzelfde obstakel aanlopen.